

WOJTILLA GYULA

Óind *áṣtrā*- f. ‘ösztoke’ vagy/és ‘ostor’?

Mayrhofer új etimológiai szótárában (1992–2000, I: 143) a szó ‘(Leder)peitsche’ jelentésben szerepel. A főnév az *aj-* igetőből származik, rekonstruálható IE alakja: **h₂éǵ-treh₂*. Ezzel szemben a szótár korábbi változatában még a ‘Stachel zum Viehantreiben’ olvasható (Mayrhofer 1956–1980, I: 63). A ‘(Leder)peitsche’ értelmezés Katztól (1986: 101) származik, aki szerint ez a jelentés valamennyi *Ṛgveda* (RV) szöveghelyen kielégítő, ezen felül pedig összhangban van a későavesztai rokonszó: *aṣtrā*- jelentésével. Az IE szó, nála (1986: 104) **h₂áǵ-trah₂* < **h₂ag-* ‘treiben’, eredetileg ‘spitzes Werkzeug’ jelentésű lehetett, e között és a ‘(Leder)peitsche’ jelentés között a ‘Treibstachel’, ‘Ahle’ jelentések tölthettek be közvetítő szerepet. Jokival (1973: 299) szemben, aki a pehlevi *aštar*- ‘Peitsche’ figyelembevételével a magyar *ostor* szót egy közelebbiről meg nem határozott középiráni nyelvből átvett kölcsönszónak gondolja, Katz (1986: 107) a kölcsönzés idejét a korai ósárja időszakra teszi, és a szót a **áṣtra-* ‘Peitsche’ alakból származtatja.

Mint látható, Katz már igen korán ‘bőr(szij)ostor’ jelentést tételez fel. Véleményünk szerint azonban a szó teljes jelentésmezejét Katz tanulmányánál részletesebb filológiai, kultúrtörténeti és őstörténeti vizsgálgódás alapján lehet csupán megnyugtatóan körülhatárolni.

A magyar *ostor* a megfelelő vogul szóval együtt a lótarással állhat kapcsolatban (TESz II: 1098–1099). Iráni részről az *Avesztia* késői szövegeihez tartozó *Vidēvdāt* (Vd 4, 18–19) *aspahe-aṣtrā*- kifejezése valóban ‘lóostor’ jelentésű. A RV-ban azonban nem ilyen egyszerű a helyzet: RV 5, 83, 3: *rathī iva kāsayaśvām abhikṣipān* ‘amint a kocsihajtó az ostorral a lovakra csördít’ vagy RV 1, 37, 4: *kaśahastesu yád vādan* ‘amikor az ostorok a kezükben csattognak’. A RV 5, 61, 3-ban *códa-* ‘Reitgerter’ (Geldner 1951, II: 69), a RV 5, 62, 7-ben *aśvājanī-* ‘Peitsche’ (Geldner 1951, II: 71) és a RV 6, 75, 13-ban ugyancsak *aśvājanī* ‘Peitsche’ (Geldner 1951, II: 178) szerepel. Ezekben a helyeken tehát nem az *áṣtrā*- terminus áll. Talán lovakra vonatkozik a kissé homályos RV 10, 42, 5 (vö. Geldner 1951, III: 197) *tásmāi śátrūn sutúkān prātār áhno nī suáṣtrān yuvāti*: ‘annak számára a nap reggelén, mint a jó sarkantyújú és jó ostorú (lovakat), az ellenségeket befogja’. Kérdés azonban, hogy lovakat csak ostorral lehet hajtani? Erre még később visszatérünk.

Katz a ‘(Leder)peitsche’ jelentést elsősorban a RV 6, 53, 9-ra alapozza: *yá te áṣtrā góopasā ághr̥ṇe paśusādhanī*. A kérdéses himnusz Püśánhoz, a földművelés és a pásztorkodás védőistenéhez, szól, aki a hozzá imádkozónak teheneket és lovakat adományoz. Az *áṣtrā* szót Oldenberg (1923: 234) *Ochsenstachel*-nek fordítja, sajnos azonban nem tér ki az ettől elválaszthatatlan *góopasā ághr̥ṇe* magyarázatára.

Mivel az *opasá-* m. szónak a ‘Haarbusch’, ‘Zopf’, ‘Flechte’ mellett van egy ‘Horn’ jelentése is (Böhlingk 1879–1889, I: 277), Geldner (1951, II: 157) ez utóbbit átvéve a kifejezést *Gerte mit der Hornspitze*-nek fordítja, noha érzi, hogy a ‘Horn’ jelentés problematikus, és ezért a jegyzetben hozzát teszi, hogy a *góopasā* szó szerinti jelentése ‘den Kopfschmuck der Rinder tragend’. Katz szerint a Geldner által elképzelt eszköz semmire sem jó, nyelének hajlékonysága miatt nem alkalmas döfésre. Szerinte (1986: 100–101) itt inkább egy nyélre erősített bőrszíjról lehet szó. Felfogása közel áll Grassmann régi elképzeléséhez, aki a szót ‘mit Riemengeflecht versehen’-nek adja meg. Mindez úgy képzelhető el, hogy a névszót a *pas-* ‘binden’ ige *ava-* igekötős alakjából származtatjuk (Grassmann 1875/1996: 410). Kár viszont, hogy nem foglalkozik Renou (1966: 148) fordításával: „aiguillon qui a pour ornement-frontal (l’image d’)une vache”.

Könnyen belátható, hogy egyik magyarázat sem igazán megnyugtató. A *paśusādhanī* jelző – jelentése ‘állatokat terelő’ – egyaránt vonatkozhat lovakra vagy marhákra, csordák hajtására vagy igásállatok ösztökélésére. Adott esetben erre a célra elegendő egy bot is: RV 7, 33, 6: *daṇḍā ivéd goājanāsa āsan párichinnā bharatā arbhakāsaḥ* ‘mint a marhahajtáshoz levágott botok, olyanok voltak a gyenge Bharaták’. Így Katz egyik ellenvetése elesik, hiszen egy bot vagy pálca, még inkább egy bambuszpálca természeténél fogva hajlékony. Amennyiben a szarv a marha fejdísz, akkor elképzelhető volna, hogy egy hajlékony bambuszbotra erősített szarv ugyanazt a funkciót látja el, mint később, a forrásokból és az aktuális életből ismert vashegyű bambuszösztöke (vö. *Kṛṣiparāśara* 112, 115). Renou interpretációja sem megalapozatlan. Kérdéses viszont az, hogy faragott pásztorbotokkal számolhatunk-e a Kr. e. 2. évezred végén, a RV korában. A Katz által javasolt bőrszíjak esetében ugyanez a helyzet fordított előjellel. Itt az megválaszolatlan kérdés, hogy a RV korában megengedett volt-e marhabőr használata ostorszj készítésére. Sokkal inkább elképzelhető, hogy egy valamilyen növényi eredetű, fonott kötelet jelenthet az *opasá-*, miként a *pāśa-* a klasszikus óind korszakban. Így viszont a *góopasā-* egyszerűen ‘marhakötél’, adott esetben egy ostor része.

A másik, Katz szerint perdöntő szöveghely RV 6, 58, 2: *āṣṭrām pūśā śithirām udvárīvrjat*. Geldner (1951, II: 160) egy hajlékony pálcára (*Gerte*) gondol, amelyet Pūśán kezében forgat, Renou (1966: 152) egy hajlékony ösztökére (*aiguillon flexible*), amit Pūśán erővel (*avec force*) forgat. A himnuszban szereplő kecskenyájak és tehének őrzésére egy hajlékony, esetleg hegyes végű pálca is elegendő, Katz ‘(Leder)peitsche’ interpretációja itt is erőltetett. A RV 4, 57, 4: *śunām āṣṭrām úd ingaya* mondatot Geldner (1951, I: 487) ‘Zum Glück schwingt die Gerte!’ jelentésben fordítja. A himnusz a maga nemében egyedülálló a RV-ban, mert a Mező Urához (*Kṣétrapati*) szól, tárgya pedig legnagyobb részben a szántás művelete. Az istenség táplálja a lovakat és a marhákat, viszont a szántásra, az eke vontatására ökröt fogtak be. Ebben az esetben viszont ösztökét kellett használniuk, ami szántó ökrök esetében természetes. Ráadásul ez nemcsak az ökrök biztatására, hanem az ekére tapadt földrögök eltávolítására is szolgált (vö. Balassa 1973: 226 és Wojtilla 1988: 338). Mindezt

figyelembe véve nem látjuk bizonyítottnak, hogy itt egy börszijas ostorról volna szó, és nem értjük, hogy Katz (1986: 106) miért teszi fel azt a kérdést, hogy milyen célt szolgálhat az ösztöke felfelé forgatása vagy kirántása. Az *ing-* igető causativuma *ud-* igekötős formájának Grassmann (1875/1996: 201) valóban megadja mind a ‘schwingen’, mind a ‘zücken’ jelentését, de – mint láttuk – Geldner az utóbbit nem vette át.

Ezen kívül a szó egyszer egy összetételben fordul elő (RV 10, 102, 8): *súnám aštrāvi acarat kapardī* ‘szerencsésen elment az ösztökés csigafürtös hajú’. Ezek a jelzők Mudgala bölcsre vonatkoznak, aki egy kocsihajtó versenyen ökrös fogatával vesz részt. Ökrök hajtására Indiában mindig ösztökét használtak. Kultúrtörténetileg érdekes Oldenberg (1912: 320) megjegyzése, miszerint egyébként az ösztöke és a csigafürtös haj Püšan attribútumai.

A szó a Kr. e. 1200 körül már mai formájában létező RV-n kívül egyedül a késővédikus *Kausikasūtra*-ban (Kr. e. 600 előtt?), egy a védikus rituálét kommentáló szövegben fordul elő: *aštrāmiti vaiśyasya* (KauSū 80, 50), az *aštrā* a *vaiśya* rend jelképe vagy Macdonell és Keith (1912: 46) szerint egyenesen a földműveseké, mivel az adott korszak társadalmi munkamegosztásában a *vaiśyá*-k feladata a földművelés mellett az állattartás. Ezután viszont ez az *aj-* töből teljesen szabályosan képzett névszó (vö. Burrow 1973: 97) kivész, és helyét a már a RV-ban is felbukkanó *ājana*-mintájára az *aj-* igető *pra-* névelős formája veszi át. Ez utóbbinak a származékai léteznek a középipind, majd az újind nyelvekben. A *prājana-* m. ‘öztöke’ vagy ‘ostor’ a Kr. e. 600 körüli *Gobhilagrhyasūtra* 2, 1, 14-ben, a *prājana-* n. ‘öztöke’ mint a földművelés szerszáma a Kr. u. 6. századi *Amarakośa* 2, 9, 12-ben és a 11. századi *Vaijayantikośa* 3, 8, 29-ben fordul elő, mindkét esetben a *vaiśyá*-k számára előírt foglalkozásokat tartalmazó fejezetben. Az óind szépirodalomban egyedül a Kr. u. 7–8. századi *Veṅīsamharā* című drámában (5, 10) viszont ‘ostor’ jelentésben áll egy másik lószerszám, a *raśmi-* ‘gyeplő’ mellett. A középipind nyelvi adatok a következők: *Samyuttanikāya* 1, 172-ben a *pācana-* n. ‘öztöke’ és az 1, 115-ben a szemléletes *pācanayātthi-* f. ‘bot mint ösztöke’ összetétel (vö. Rhys Davids – Stede 1966: 449). Fontos adat található a legkorábbi óind földművelési tankönyvben, a Kr. u. 6. század után keletkezett *Kṛṣiparāśarā*-ban (112 és 115). A *paccanikā-* f. alak – egy a kéziratokban egyébként felbukkanó *paccanī-* kicsinyítő képzős formája – nem más, mint egy vasheggyel ellátott bambuszbot, amelynek kettős funkciója volt: ösztöke és ekevasat tisztító eszköz (Wojtilla 1988: 338). Ez a forma ún. *deśī* szó, ami az ind grammatikai szaknyelvben „népnyelvi” formát jelent, amit nem szanszkritizáltak, így változatlanul került be az óind nyelvű szövegbe. Az újind nyelvi adatok közül fontos a bengáli *pācanbāri-* ‘vessző’, ‘ostor’, amelynek létezik egy *prājan-* szinonimája is (Лоскутов и др. 1974: 393), valamint a keleti hindi nyelvjárásokból ismert *painā-* m. ‘rövid, vékony bambuszbot, amellyel az ökröt noszogatják’ (*Kṛṣikoś* II: 175).

Ezek után nézzük meg, hogy az iráni nyelvi anyag mennyiben erősíti Katz érvelését. Az óiráni *aštrā-* az *az-* igetőből – jelentése ‘hajtani, üzni’ – származik. A *z > s* hangváltozás szabályszerű (Jackson 1892: 54). Bartholomae (1904: 263) szerint az óiráni *aštrā-* f. jelentései: ‘Geissel’, ‘Peitsche’, ‘Knutte’. Ezek egyike sem je-

lent ösztökét. A szó a későavesztai szövegekben fordul elő. Ezek régebbi darabjai (Észak)kelet-Iránból származnak, de Kr. e. 600-nál előbb nem keletkezettek. A későbbiek viszont bizonytalan helyekről és időkből maradtak ránk (Hoffmann–Forssman 1996: 33–34). A régebbi alkotások közé tartozó *Mihr Yašt* 112. versében előforduló szót többféleképpen próbálták értelmezni. Darmesteter (1882: 148) *poniard*-nak, Gershevitch (1959: 129) viszont *whip*-nek fordítja. A bizonytalan korú Vd 4, 11–16 és 6, 48 említ egy *aspahe aštrā* nevű eszközt, amellyel kétszáz ütést mérnek egy megadott vétket elkövető bűnösre. A kifejezést Darmesteter mindenütt fordítatlanul hagyja, viszont a fordításához írt előszavában megjegyzi (1887: XCVI), hogy az óind megfelelő jelentését követve az *aspahe-aštrā* lehet *horse goad*, de Aspendiârji – amint Darmesteter említi – a *durra* ‘thong’ szóval fordítja, ami jobban illik a szövegösszefüggésbe, és összhangba hozható az *az-* tövel, ugyanakkor kifejezi a *to drive* ige jelentését, így egy ló hajtására szolgáló eszköz (‘whip’). Különös súllyal eshet latba a Vd 2, 7 és 10, ahol arról esik szó, hogy Ahura Mazda két eszközt adományozott Yimának, mint a királyi hatalom jelvényeit. Ezek az *aštrā* és a *suβrā*-. A kettő birtokában Yima uralhatja a földet oly módon, hogy a két eszközzel biztosítja a megélhetéshez szükséges javakat. Egy tisztán állattartásból élő népesség esetében egy ostor/pálca és egy kürt elégséges (vö. Стеблин-Каменский 1997). Ismeretes azonban, hogy Yima, miután háromszáz télen át úgy uralkodott, hogy a földet nyájakkal, kutyaikkal és emberekkel töltötte meg, változtatott ezen az életmódon, és a földművelés elindítója lett. Kérdés, hogy ez a két eszköz alkalmas-e erre a célra? Darmesteter szerint (1887: 12–13) a két név jelentése ‘ring’ és ‘poniard’. Ha viszont a *suβrā*- jelentése ‘Pflug’ (Scheftelowitz 1923: 56), és amennyiben az *aivišvaŋ* igét ‘crack’ jelentésben fordítjuk (vö. Reichelt 1911: 139), akkor itt ekével történő szántásról van szó. Egy negyedik interpretációs lehetőség az ostor és nyíl eszközpáros. Bartholomae (1904: 1583–1584) fordítása: „der ritze die Erde... mit dem goldenen Pfeil”. Röviden: amennyiben egy tisztán állattartó életmódra vonatkoztatjuk őket, akkor az ‘ösz-töke/ostor – (hegyes szarvból készült) kürt’, amennyiben viszont egy állattartó-földműves vegyes életmódra, akkor az ‘ösz-töke – eke’ értelmezés helytálló. Az eke ugyan nem királyi jelvény, igaz a kürt sem. Tény viszont, hogy számos forrás azt mutatja, hogy a rituális elsőszántást az ind kultúrában aranyekével a király végezte (vö. Wojtilla 1986: 195). Az iráni kultúrához tartozó szkítákról azt írja Hérodotosz (1989: IV, 5), hogy Lipoxaisz, Arpoxaisz és Kolaxaisz uralkodása idején aranytárgyak hullottak az égből a szkíta földre: egy eke, egy járom, egy harci fejsze meg egy ivócsésze. Mivel Iránból ismeretes egy Akhaimenida-kori, feltehetően 5. századi pecsétlő ábrázolás, ahol egy szántást végző földműves a szántó ökröt rojtos végű ostorral biztatgatja (Дьяконов 1961: 106), az eke mellett ostorra gondolhatunk elsősorban. Tekintettel azonban a Zarathustra-féle vallási reformnak a szarvasmarhákat védő intézkedéseire (legkésőbb Kr. e. 7. század!) itt sem jöhet szóba bőrszj. Arra nézve sincs adatunk, hogy az ostor rojtos vége lószőr fonat lett volna. Feltehető, hogy egy sodrott kötél vagy madzag szolgált erre a célra.

A kérdés sokoldalú megvilágításához fontos adalék az IE *h₂eg-* tő származé-
kai közül az óind *ájrāh* m. A szó csak a RV-ban fordul elő, és mint Jelizarenkova
(Елизаренкова 1999: 126, 129) meggyőzően kimutatta, jelentése a ‘legelő’ és a
‘felszántott föld’ között van. Feltűnő azonban, hogy az *ájrāh* nyugati rokonai: a gör-
ög *ἀγρός* latin *ager*, gót *akrs*, német *Acker* mind ‘szántóföld’ jelentésűek (Masica
1979: 55). Az IE alapalak **h₂eg-ro* talán ‘Trift’ jelentésű (Mayrhofer 1992–2000, I:
52). Mindez akkor érthető, ha azt feltételezzük, hogy az állattenyésztés időben meg-
előzte a földművelést, és ez a ‘marhahajtás’, ‘marhalegelő’ jelentés maradt meg a
RV-ban. A nyugati IE nyelvek adatai azt az állapotot rögzítik, amikor a marhalegelő
már szántófölddévált (Schmitt-Brandt 1998: 71). Mindez kellőképpen érzékelteti,
hogy a RV anyaga egy sajátos történeti állapotot tükröz, így az *ástrā* is többfunk-
ciós eszköz lehetett. Az *ástrā* jelentése ókrök hajtásánál és jelesül a szántásnál ‘ösz-
töke’. Nem ilyen egyértelmű azonban az, hogy a lovak esetében ‘ostor’. Ha a homé-
roszi leírásokat tanulmányozzuk, azt látjuk, hogy a lovak hajtására szolgáló *κέντρ-
ον* eredeti jelentése ‘any sharp point’, ‘horse-goad’ (Iliász 23, 387 és 430, vö. Liddel-
Scott 1973: 939). Így megkockáztathatjuk azt a feltevést, hogy az *ástrā* alapjelenté-
se: ‘ösztöke’, azaz egy hegyes bot, esetenként egy jól levágott bambuszbot, ami min-
denhol rendelkezésre áll.

A tanulmányunk címében felvetett kérdésre adott válasz az, hogy a szó je-
lentése a RV-ban elsősorban ‘ösztöke’, lóhajtásnál egyes szöveghelyeken ‘ostor’,
máshol, és ezt a görög példa is megengedhetővé teszi, ‘ösztöke, lovaglópálca’.
Ugyanakkor minden valószínűség szerint az ostornyélre nem bőrszíjat, hanem növé-
nyi anyagból sodrott kötelet, madzagot erősítettek. Így Katz ‘(Leder)peitsche’ inter-
pretációját nem fogadjuk el. Nem értünk egyet azzal a véleményével sem, hogy ezt
az értelmezést az iráni anyag alátámasztja. Végül pedig ha elfogadjuk azt a felveté-
sét, hogy a finnugor nyelvekbe a korai ósárja korszakban került be a szó, akkor az
szerintünk ugyanolyan valószínűséggel jelenthetett ‘ösz-töké’-t/‘pálca’-t, mint ‘os-
tor’-t. Ez utóbbi jelentésnek nagyobb a valószínűsége a középiráni korszakban, ami-
kor az átadó nyelv beszélői esetleg olyan iráni népcsoportokhoz tartoztak, amelyre ke-
vésbé vagy egyáltalán nem volt kötelező a zarathusztrianus etika. Persze itt is marad-
nak szép számmal egyelőre megválaszolhatatlan kérdések: a későavesztai szövegek
földrajzi és időrendi pozíciója, az iráni nyelvtörténet fehér foltjai és nem utolsósor-
ban a középind nyelveket beszélő népek történetének fohijjas ismerete.

IRODALOM

- Balassa Iván 1973, *Az eke és szántás története Magyarországon*. Budapest.
Bartholomae, Ch. 1904, *Altiranisches Wörterbuch*. Strassburg.
Böhtlingk, O. 1879–1889, *Sanskrit Wörterbuch in kürzerer Fassung*. St. Petersburg.
Burrow, T. 1973, *The Sanskrit language*. London.
Darmesteter, J. 1882, *The Zend-Avesta II. The Sīrōzahs, Yasts and Nyāyis*. Oxford.
Darmesteter, J. 1887, *The Zend-Avesta I. The Vendīdād*. Oxford.

- Geldner, K. F. 1951, *Der Rig-Veda I–III*. Aus dem Sanskrit ins Deutsche übersetzt und mit einem laufendem Kommentar versehen. Cambridge, Mass.
- Gershevitch, I. 1959, *The Avestan Hymn to Mithra*. With an introduction. Cambridge.
- Grassmann, H. 1875/1996, *Wörterbuch zum Rig-Veda*. Leipzig. (Überarbeitet und ergänzt von M. Koziánka. Wiesbaden.)
- Hérodotosz 1989, *A görög-perzsa háború*. Fordította, az utószót írta és a jegyzeteket összeállította Muraközy Gyula. Budapest.
- Hoffmann, K. – Forssman, B. 1996, *Avestische Laut- und Flexionslehre*. Innsbruck.
- Jackson, A. V. W. 1892, *An Avesta grammar in comparison with Sanskrit I. Phonetics, inflection, word-formation*. Stuttgart.
- Joki, A. J. 1973, *Uralier und Indogermanen. Die älteren Berührungen zwischen den uralischen und indogermanischen Sprachen*. Helsinki.
- Katz, H. 1986, Zu ai. *āṣṭrā-* und *ārā-*. *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft* 47, 99–108. *Kṛṣikoś* [Mezőgazdasági szótár] II. Patná, 1966.
- Liddel, H. G. – Scott, R. 1973, *A Greek-English lexicon*. Oxford.
- Macdonell, A. A. – Keith, A. B. 1912, *Vedic index of names and subjects*. Oxford.
- Masica, C. P. 1979, Aryan and non-Aryan elements in north Indian agriculture. In: *Aryan and non-Aryan in India*. Ed. by M. M. Deshpande and P. E. Hook. Ann Arbor, 55–151.
- Mayrhofer, M. 1956–1980, *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen I–IV*. Heidelberg.
- Mayrhofer, M. 1992–2000, *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen I–III*. Heidelberg.
- Oldenberg, H. 1912, *Rgveda. Textkritische und exegetische Noten. Siebentes bis zehntes Buch*. Berlin. (Abhandlungen der königlichen Gesellschaft der Wiss. zu Göttingen. Phil.-hist. Kl., Neue Folge XIII. № 3.)
- Oldenberg, H. 1923, *Die Religion des Veda*. Stuttgart–Berlin. 3. und 4. Aufl.
- Reichelt, H. 1911, *Avesta reader. Texts, notes, glossary and index*. Strassburg.
- Renou, L. 1966, *Études védiques et pāṇiniciennes XV*. Paris.
- Rhys Davids, T. W. – Stede, W. 1966, *The Pali Text Society's Pali-English dictionary*. London.
- Scheftelowitz, I. 1923, Altindische Etymologien. *Zeitschrift für Indologie und Iranistik* 2, 265–280.
- Schmitt-Brandt, R. 1998, *Einführung in die Indogermanistik*. Tübingen–Basel.
- TESz – *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–IV*. Főszerk. Benkő L. Budapest, 1967–1984.
- Wojtilla, Gy. 1986, Aspects of ritual ploughing in India and its possible external affinities. *The Mankind Quarterly* 27, № 2, 193–199.
- Wojtilla, Gy. 1988, The Sanskrit terminology of the plough. *Acta Orientalia Hung.* 42, № 2–3, 325–338.
- Дьяконов, М. М. 1961, *Очерк истории древнего Ирана*. Москва.
- Елизаренкова, Т. Я. 1999, *Слова и вещи в Ригведе*. Москва.
- Лоскутов, В. Н. и др. 1974, *Словарь бенгальского языка с русскими эквивалентами*. Москва.
- Стеблин-Каменский, И. М. 1997, Előadás, ICANAS konferencia, Budapest.